

Nr. 98

Commissie gelijke behandeling 6 september 2000,
Oordeel 00-63 (mrs. Goldschmidt, Mulder en
Lagerwerf-Vergunst).

Voorgesteld kledingvoorschrift, ten gevolge waarvan het dragen van een chador wordt verboden, levert een ongerechtvaardigd onderscheid op grond van godsdienst op. Er is sprake van indirect onderscheid nu overwegend mensen met een bepaalde geloofsovertuiging worden getroffen, aangezien met name personen die vanwege hun godsdienstige overtuiging met een sluier gekleed gaan, in overwegende mate door het verbod worden getroffen.

Artt. 1, 2, 7 lid 1 sub c AWGB

School voor Gezondheidszorg (verzoeker), gemachtigde de heer Strijkers
tegen
De Stichting Meldpunt Discriminatie Amsterdam

III. DE RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK

De feiten

3.1 Verzoeker is een onderwijsinstelling die diverse opleidingen verzorgt voor beroepen in de gezondheidszorg. De opleiding voor apothekersassistent betreft dagonderwijs van drie dagen per week en duurt drie jaar. Vanaf het tweede jaar wordt gedurende anderhalve dag stage gelopen. Het betreft klassikaal onderwijs waarbij de groepsgrootte varieert van 16 tot 24 leerlingen. Eén van de leerlingen van verzoeker, die de opleiding voor apothekersassistent volgt, draagt sinds enige tijd een chador in de lessen. De chador is een sluier waarbij het gezicht bijna volledig bedekt is. Dit kledingstuk kent diverse uitvoeringen. Sommige sluiers hebben op ooghoogte een rechthoekige opening waardoor alleen de ogen zichtbaar zijn. Andere sluiers bedekken tevens de ogen met een transparante stof of een stof met fijnmazige openingen op ooghoogte. De leerling draagt de chador op een wijze waarbij haar ogen duidelijk zichtbaar zijn. Naar aanleiding van dit precedent heeft verzoeker het voornemen om een kledingvoorschrift in te voeren teneinde voor de toekomst problemen te voorkomen. De tekst hiervan staat nog niet geheel vast maar gedacht wordt aan bewoordingen als 'leerlingen mogen tijdens de lessen geen kledingstukken dragen waardoor hun gezichtsuitdrukking voor anderen niet waarneembaar is' of iets van gelijke strekking. De docenten, werkzaam bij verzoeker, denken verschillend over de behoefte aan het kledingvoorschrift. Er zijn docenten die geen moeite hebben met het lesgeven aan iemand wiens gezicht zij slechts gedeeltelijk kunnen zien en er zijn docenten die dit bezwaarlijk vinden. De standpunten van verzoeker

3.2. Verzoeker stelt het volgende. De docenten die bezorgd zijn over het dragen van een chador door de leerlingen voeren de volgende argumenten aan om in de onderwijsleersituatie het gezicht van de leerlingen te kunnen zien. Ten eerste is de voortgang van het onderwijsleerproces, met name in de persoonsvormende leergebieden, grotendeels afhankelijk van het interpersoonlijke contact tussen docent en leerling,

waarbij 'face to face' momenten een belangrijke rol spelen. Tijdens het les geven kijken docenten regelmatig naar de gezichten van de leerlingen om te zien of zij worden begrepen en om na te gaan of de leerlingen nog voldoende aandacht voor de les hebben. Door het bedekken van het gezicht wordt de nonverbale expressie voor een groot deel belemmerd. Hierdoor wordt het onderwijs in zijn essentie aangetaast. Ten tweede dient in het onderwijs, ter vaststelling van de presentie en het afleggen van toetsen, eenduidig en onvoorwaardelijk de identiteit van de leerling te kunnen worden vastgesteld. Bij een volledig gesluisde leerling is dit niet mogelijk. Indien slechts één leerling een chador draagt is het geen probleem. Het dragen van een chador door meerdere leerlingen bemoeilijkt echter de herkenbaarheid. Dit is ook een probleem bij het surveilleren van docenten tijdens het afleggen van toetsen. Als er gepraat wordt door de leerlingen, dan is niet te zien door wie dat wordt gedaan. Voor voornoemd probleem kan de volgende eenvoudige oplossing worden gevonden. Een docent kan, voorafgaand aan de deelname aan toetsen, de identificatie vaststellen door de gezichtsbedekking van de leerling weg te nemen. Tot slot is het beroepsmatige handelen van de assistent in de gezondheidszorg in belangrijke mate een zaak van functioneren in een interpersoonlijke context, waarvan de gelaatsexpressie een essentieel onderdeel vormt. Een adequate voorbereiding op de beroeps participatie in de schoolse setting alsmede in de beroepspraktijkvorming wordt door het dragen van een chador ernstig bemoeilijkt, danwel onmogelijk gemaakt. In de beroepen waarvoor verzoeker opleidt is de gelaatsexpressie een essentieel onderdeel van de communicatie en derhalve een relevante functie-eis. Er zijn ook beroepen, zoals call center medewerker of tolk/vertaler, waarin de gelaatsexpressie geen essentieel onderdeel van de communicatie vormt. Mits het dragen van een chador geen invloed heeft op de verstaanbaarheid, is het niet dragen van een chador in die beroepen geen relevante eis. Verzoeker verzoekt de Commissie in haar oordeel overwegingen te wijden aan het dragen van de chador in zowel de onderwijssituatie als in de werksituatie. De vakgroep omgangskunde stelt voor een kledingvoorschrift vast te stellen voor de bovenstaande situaties, in het verlengde van de kledingvoorschriften voor de praktijklessen. Hierdoor wordt enerzijds de vrijheid van de leerling om in de overige situaties gesluisd te zijn niet aangetast en anderzijds wordt de beroeps participatie en de voortgang van het onderwijs niet belemmerd. Verzoeker is van mening dat er geen sprake is van direct onderscheid op grond van godsdienst, omdat de grond voor het onderscheid gelegen is in een eis die vanwege didactische redenen wordt gesteld. Het verbieden van het dragen van een chador treft onevenredig meer personen die vanwege hun geloofsovertuiging een chador dragen dan anderen. Dit kan duiden op een indirect onderscheid op grond van godsdienst. Voor het eventueel gemaakte

onderscheid is echter een rechtvaardigingsgrond aanwezig. Er is dan ook geen sprake van indirect onderscheid op grond van godsdienst in strijd met de wetgeving gelijke behandeling. Verzoeker stelt dat de betrokken leerling de chador draagt omdat haar geloof de sluier voorschrijft en om jongens niet in verleiding te brengen. Bij het onderwijs aan de betreffende leerling hebben zich geen problemen voorgedaan. Verzoeker wil voorkomen dat er voor de leerlingen die een chador dragen moeilijkheden ontstaan bij het vinden van een stageplaats. Alhoewel hij hiermee nog geen feitelijke ervaring heeft opgedaan meent verzoeker bijna zeker te weten, dat geen enkele organisatie die stageplaatsen aanbiedt het dragen van een chador door een leerling accepteert. Men wil niet dat iemand die patiënten te woord staat een chador draagt, vanwege de hierdoor beperkte gelaatsexpressie. Ook is men vermoedelijk bang hierdoor patiënten kwijt te raken. Verzoeker verwacht niet dat het dragen van een chador op grote schaal zal plaatsvinden. De verklaring van de getuige De getuige droeg al een hoofddoek toen zij constateerde dat het dragen van een chador verplicht was. Zij zocht in de Nederlandse vertaling van de Koran en kwam teksten tegen waaruit bleek, dat de vrouw en de dochters van de moslims, in de periode dat de profeet leefde, een chador droegen. Er zijn diverse geleidingen binnen de moslimgemeenschap die deze teksten verschillend interpreteren. De getuige heeft stage gelopen in de apotheek van een ziekenhuis en heeft recent gesolliciteerd naar een functie van apothekersassistent in dit ziekenhuis. Zij is bijna aangenomen en zij heeft sterk de indruk dat het ziekenhuis het geen bezwaar vindt dat zij een chador draagt. De getuige heeft nog geen ervaring opgedaan met het dragen van een chador in de beroepspraktijk, aangezien zij tijdens de stage nog geen chador droeg. De getuige heeft er geen probleem mee indien een werkgever haar geen baliewerkzaamheden zou willen laten doen. Zij geeft aan werkzaamheden die zich niet in direct contact met cliënten afspelen zelfs de voorkeur.

IV. DE OVERWEGINGEN VAN DE COMMISSIE

4.1. In geding is de vraag of verzoeker door de voorgenomen regeling inzake kledingvoorschriften, waarbij het verboden wordt de chador te dragen in de les en de beroepspraktijk, onderscheid naar godsdienst maakt zoals bedoeld in de wetgeving gelijke behandeling.

4.2. In dat kader zijn de volgende artikelen van belang. Artikel 7, lid 1, sub c, Algemene wet gelijke behandeling (AWGB) bepaalt onder meer dat onderscheid is verboden bij het aanbieden van goederen en diensten en bij het sluiten, uitvoeren of beëindigen van overeenkomsten ter zake door instellingen die werkzaam zijn op het gebied van onderwijs. Artikel 1 AWGB bepaalt dat de wet onder meer ziet op onderscheid tussen personen op grond van godsdienst. Artikel 1 AWGB stelt tevens, dat onder onderscheid

naar godsdienst zowel direct als indirect onderscheid begrepen wordt. Onder direct onderscheid wordt verstaan onderscheid dat verwijst naar één van de in de AWGB genoemde discriminatiegronden zoals godsdienst. Indirect onderscheid is onderscheid, dat op grond van andere hoedanigheden of gedragingen dan godsdienst of de andere in de AWGB genoemde gronden direct onderscheid op grond van onder meer godsdienst tot gevolg heeft. In artikel 2, lid 1, AWGB is bepaald dat het in de Wet neergelegde verbod van onderscheid niet geldt ten aanzien van indirect onderscheid dat objectief gerechtvaardigd is. Direct onderscheid op grond van godsdienst is verboden, tenzij sprake is van één van de in de AWGB genoemde uitzonderingen. Naar het oordeel van de Commissie dient onder het uitvoeren van overeenkomsten in het kader van artikel 7 lid 1 sub c AWGB tevens begrepen te worden de bejegening bij het aanbieden van onderwijs.

4.3. Ten aanzien van de vraag of het dragen van de chador door verzoekster valt onder het begrip godsdienst zoals bedoeld in de AWGB en daarmee onder de bescherming van deze wet, overweegt de Commissie als volgt. Het begrip godsdienst dat in de AWGB als non-discriminatiegrond is opgenomen, omvat niet alleen het huldigen van een geloofsovertuiging, maar ook het zich daarnaar gedragen.¹ Gedragingen die, mede gelet op hun karakter en op de betekenis van godsdienstige voorschriften en regels, een rechtstreekse uitdrukking geven aan de godsdienstige overtuiging, worden tevens beschermd door het verbod van onderscheid op grond van godsdienst. Door partijen wordt niet betwist dat het dragen van een chador door een moslimvrouw één van de uitdrukkingen van haar geloofsovertuiging kan zijn. De omstandigheid dat de naleving van die voorschriften verschillend is en dat over het dragen van een chador (ook in moslimkringen) verschillend wordt gedacht, doet daaraan voor de bescherming van een persoon tegen ongeoorloofd onderscheid zoals bedoeld in de AWGB niet af.² Dit is slechts anders indien sprake zou zijn van een individuele, subjectieve opvatting die niet meer algemeen als geloofsuiting van leden van de geloofsgemeenschap of een bepaalde richting daarbinnen kan worden beschouwd.³ Van dit laatste is bij het dragen van een chador geen sprake, zodat deze geloofsuiting wordt beschermd door het verbod van onderscheid op grond van godsdienst. Conform reeds lang bestaande jurisprudentie van de Hoge Raad (HR).⁴ Is het niet aan de Commissie om te treden in verschillen van mening over theologische leerstellingen en interpretaties van de Koran.

4.4. De vraag die vervolgens voorligt is of verzoeker met het voornemen een kledingvoorschrift te maken, ten gevolge waarvan het dragen van een chador wordt verboden, onderscheid op grond van godsdienst maakt.

4.5. Over de vraag of er in casu sprake is van direct onderscheid op grond van godsdienst overweegt de

Commissie als volgt. Verzoeker beoogt een kledingvoorschrift met bewoordingen als 'leerlingen mogen tijdens de lessen geen kledingstukken dragen waardoor hun gezichtsuitdrukking voor anderen niet waarneembaar is' of iets van gelijke strekking. Het bezwaar van verzoeker tegen het dragen van een chador door leerlingen valt uiteen in drie onderdelen.

a. De voortgang van het onderwijsleerproces. Door het bedekken van het gezicht wordt de nonverbale expressiviteit voor een groot deel belemmerd en wordt het onderwijs in zijn essentie aangetast. Voor het onderwijsleerproces is, met name in de persoonsvormende leergebieden, het interpersoonlijke contact (met 'face to face' momenten) tussen docent en leerling van belang. Ook kijken, tijdens het les geven, docenten regelmatig naar de gezichten van de leerlingen om te zien of zij worden begrepen danwel de aandacht nog hebben.

b. De beroeps participatie. De leerling moet gaan werken in een interpersoonlijke context, waarvan de gelaatsexpressie een essentieel onderdeel vormt. Een adequate voorbereiding op het werken in de praktijk op school alsmede in de beroepspraktijkvorming, wordt door het dragen van een chador ernstig bemoeilijkt/onmogelijk gemaakt. In de beroepen waarvoor verzoeker opleidt is de gelaatsexpressie een essentieel onderdeel van de communicatie en derhalve een relevante functie-eis.

c. De identificeerbaarheid van de leerling. Ter vaststelling van de presentie en het afleggen van toetsen dient de identiteit van de leerling te worden vastgesteld. Bij een volledig gesluierde leerling is dit niet mogelijk. Tijdens de zitting is gebleken dat verzoeker feitelijk alleen de onder a. en b. genoemde bezwaren relevant acht, aangezien het onder c. genoemde bezwaar eenvoudig te ondervangen is. De Commissie zal derhalve niet verder ingaan op het onder c. genoemde bezwaar. De Commissie is van oordeel dat – nu er gelet op het bovenstaande – noch in het kledingvoorschrift zelf, noch in de achterliggende motivering direct verwezen wordt naar de chador of anderszins naar een godsdienstige uiting er geen sprake is van direct onderscheid.

4.6. Vervolgens komt de vraag aan de orde of er sprake is van indirect onderscheid. Dit is het geval indien door het kledingverbod overwegend mensen met een bepaalde geloofsovertuiging worden getroffen. Door het handelen van de wederpartij worden gelovigen getroffen die op grond van hun godsdienstige overtuiging een chador dragen. Van een dergelijke benadeling in de geloofsuitingen is bij mensen die niet deze godsdienstige overtuiging hebben geen sprake. De Commissie is derhalve van oordeel dat personen die vanwege hun godsdienstige overtuiging met een sluier gekleed gaan, in overwegende mate door het verbod worden getroffen. Mitsdien is sprake van indirect onderscheid op grond van godsdienst.

4.7. Indirect onderscheid op grond van godsdienst is verboden, tenzij sprake is van een objectieve rechtvaardigingsgrond. De Commissie toetst bij de vraag

of sprake is van een objectieve rechtvaardigingsgrond aan de volgende criteria⁵:

– aan het nagestreefde doel moet iedere discriminatie vreemd zijn;

– de middelen die zijn gekozen om het doel te bereiken dienen te beantwoorden aan een werkelijke behoefte en – deze middelen moeten geschikt en noodzakelijk zijn om dat doel te bereiken.

4.8. Aan de door verzoeker genoemde doelstellingen van het kledingvoorschrift – te weten de optimalisering van de didactische omstandigheden gericht op een optimale voortgang van het onderwijsleerproces en een adequate voorbereiding op de beroepspraktijk in de gezondheidszorg – is iedere discriminatie vreemd.

4.9. Derhalve blijft over de vraag of het kledingvoorschrift beantwoordt aan een werkelijke behoefte van verzoeker en of het kledingvoorschrift een geschikt en noodzakelijk middel is om de gestelde doelen te bereiken. Door verzoeker is ter zitting aangegeven dat door de docenten van de school verschillend wordt gedacht over de behoefte aan het kledingvoorschrift. Er zijn docenten die geen moeite hebben met het lesgeven aan iemand wiens gezicht zij slechts zeer gedeeltelijk kunnen zien en er zijn docenten die dit bezwaarlijk vinden. Het is niet aan de Commissie om de merites van de didactische argumenten inhoudelijk te beoordelen. Nu hier evenwel door docenten verschillend over kan worden gedacht en ook niet is gebleken dat het onderwijs aan getuige in de periode dat zij een chador droeg is bemoeilijkt, is het door de wederpartij niet aannemelijk gemaakt dat het kledingvoorschrift in een werkelijke behoefte voorziet. De Commissie onderschrijft het belang dat de school in het algemeen hecht aan de nonverbale expressiviteit. Dat neemt niet weg dat er, zoals ook ter zitting is gebleken, ondanks de gezichtsbedekking in kwestie voldoende communicatie mogelijk blijft. De beweging van de ogen is immers duidelijk zichtbaar en ook andere lichaamstaal wordt door de chador niet (volledig) belemmerd. Daar komt nog bij dat de school er rekening mee dient te houden dat – ook zonder gezichtsbedekking – in een multiculturele samenleving als de Nederlandse niet alle bevolkingsgroepen via gezichtsexpressie van hun gevoelens doen blijken. Van verzoeker als opleidingsinstituut mag redelijkerwijs worden verwacht dat men wat didactiek betreft hierop weet in te spelen. Nu het dragen van de chador slechts in zeer beperkte mate voorkomt – naar verwachting een enkel geval op klassen van zestien tot vierentwintig leerlingen – kan niet op voorhand aangenomen worden dat de nonverbale communicatie met de groep dermate belemmerd wordt, dat ingrijpen door middel van het voorgenomen kledingvoorschrift op zijn plaats lijkt. Ook op individueel niveau blijft met de betreffende leerlingen vooral nog een communicatieniveau van voldoende betekenis over. De Commissie is dan ook van mening dat thans niet kan worden vastgesteld dat didactische argumen-

ten noodzaken tot een kledingvoorschrift zoals door verzoeker wordt voorgesteld. De Commissie onderkent dat deze zienswijze anders zou kunnen komen te liggen, op basis van feitelijk didactisch onderzoek, onder bepaalde omstandigheden in het onderhavige onderwijs, bijvoorbeeld als een veelheid van leerlingen er toe zou overgaan met bijna geheel bedekt gezicht in de les te verschijnen. Het is dus niet uitgesloten dat een kledingvoorschrift op enig moment wel in een werkelijke behoefte van de school voorziet, maar een dergelijk voorschrift zal dan gebaseerd moeten zijn op gezaghebbende didactische argumenten en daar is op dit moment geen sprake van. Op grond van het voorafgaande concludeert de Commissie derhalve dat het kledingvoorschrift niet voldoet aan het eerdergenoemde wettelijke vereiste dat aan een objectieve rechtvaardigingsgrond wordt gesteld.

4.10. Aan voorafgaande wordt niet afgedaan door het feit dat werkgevers in de betreffende sectoren wellicht als functie-eis hanteren dat de werknemer bij de interpersoonlijke contacten een zichtbare gelaatsexpressie heeft. In de praktijk kunnen werkzaamheden variëren van veel tot weinig interpersoonlijke contacten en zal het van de individuele werkgever en werkomstandigheden afhangen welke functie-eisen er wel en welke functie-eisen er niet worden gesteld. Dit heeft tot gevolg dat de Commissie niet aan de hand van concrete feiten en omstandigheden kan vaststellen of dit argument een kledingvoorschrift op voorhand noodzakelijk maakt. De wederpartij maakt zodoende met dit argument onvoldoende aannemelijk dat een kledingvoorschrift als het onderhavige in een werkelijke behoefte van de school voorziet.

4.11. Nu het voornoemde kledingvoorschrift in de huidige omstandigheden niet aan een werkelijke behoefte van de school beantwoordt, heeft niet meer te worden ingegaan op de vraag of het een geschikt en noodzakelijk middel is om het gestelde doel te bereiken.

4.12 Gelet op de omstandigheden van het onderhavige geval is de Commissie van oordeel dat een kledingvoorschrift als voormeld indirect onderscheidend naar godsdienst uitwerkt, terwijl voorshands geen objectieve rechtvaardiging in de zin van artikel 2 lid 1 AWGB aanwezig is.

V. HET OORDEEL VAN DE COMMISSIE De Commissie gelijke behandeling spreekt als haar oordeel uit dat de School voor Gezondheidszorg ongerechtvaardigd onderscheid op grond van godsdienst maakt en derhalve in strijd handelt met artikel 7, lid 1, sub c, Algemene wet gelijke behandeling indien zij een kledingvoorschrift invoert als voorgesteld.

1 Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 22014, nummer 5, pag. 39/40. Vergelijk ook Tweede Kamer, vergaderjaar 1975-1976, 13872, nummer 3, pag. 29.

2 Zie Commissie gelijke behandeling; 21 maart 1997, oor-

deel 97-23 en 26 maart 1997, oordeel 97-24.

3 Commissie gelijke behandeling, 21 maart 1997, oordeel 97-23.

4 Zie bijvoorbeeld HR 15 februari 1957, NJ 1957, 201. De Hoge Raad oordeelde dat de 'beginselen van volkomen vrijheid van geloof en gelijkheid voor den Staat van alle godsdienstige gezindten, welke ten onzent gelden (...) meebrengen, dat de burgerlijke rechter geen partij mag kiezen in op het terrein dier gezindten rijzende geschillen omtrent geloof en belijdenis en met name ook niet (...) zijn uitspraak omtrent enig rechtspunt afhankelijk mag stellen van zijn oordeel met betrekking tot theologische leerstellingen, omtrent welke juistheid, onjuistheid of gewicht aldaar verdeeldheid bestaat.'

5 Tweede Kamer, vergaderjaar 1990-1991, 22014, nr. 3, p. 14 en Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, 13 mei 1986, *Bilka-Kaufhaus versus Weber von Hartz*, zaak 170/84, Jur. 1986, p. 1620; 13 juli 1989, *Rinner-Kühn versus FWW Spezial Gebäudereinigung GmbH & Co.KG*, zaak 171/88, Jur. 1989, p. 2757.

Noot

1. Het dragen van hoofddoekjes wordt volgens vaste jurisprudentie van de Commissie gelijke behandeling, als de vrouw of het meisje in kwestie stelt dat zij dat doet op grond van haar overtuiging als moslim, beschouwd als een rechtstreekse uitdrukking van haar godsdienstige overtuiging. Zie bijvoorbeeld CGB 7 augustus 1995, oordeel 95-31, RV 1995, 100 m.nt. BPV. Het dragen van een hoofddoek is niet per definitie een godsdienstige uiting; soms zal dat wel, soms zal dat niet het geval zijn. Elders heb ik betoogd dat in gevallen als de onderhavige de uitleg die betrokkene van haar handelen geeft dient mee te wegen, in de zin dat als dat handelen door haar als godsdienstige uiting gekwalificeerd wordt, het in beginsel ook door het recht als zodanig aangemerkt dient te worden. Zonder een dergelijke door juridische instanties toe te passen interpretatieve terughoudendheid en bescheidenheid belandt de overheid al snel in theologische disputen, die zij omwille van de scheiding van kerk en staat zoveel mogelijk uit de weg moet gaan (Hoge Raad 15 februari 1957, NJ 1957, 201). Zie nader hieromtrent mijn commentaar op artikel 6 Grondwet in: A.K. Koekoek (red.), *De Grondwet*, Deventer 2000, p. 96-98. Terecht stelt de Commissie in voormelde jurisprudentie dat het dragen van een hoofddoek één van de voorschriften voor vrouwen is die rechtstreeks kan voortvloeien uit hun islamitische overtuiging. Dat betekent in het licht van het principe van interpretatieve terughoudendheid derhalve dat, wanneer de vrouw zegt dat het dragen van de hoofddoek uiting van die overtuiging is, daar in principe van uitgegaan moet worden. Dat sommige andere islamitische vrouwen/meisjes geen hoofddoek dragen doet daaraan niet af (CGB 21 maart 1997, oordeel 97-23). Een regeling of handelwijze die het dragen van een hoofddoek de jure of de facto verbiedt maakt dan ook in het

algemeen direct of indirect onderscheid op grond van godsdienst in de zin van de Algemene wet gelijke behandeling. Zie aldus naast de hiervoor genoemde uitspraken CGB 17 oktober 1996, oordeel 96-85; CGB 3 februari 1997, oordeel 97-14; CGB 9 november 1998, oordeel 98-121; CGB 22 december 1999, RV 1999, 100 m.nt. BPV.

2. In de hier gepubliceerde uitspraak is niet het dragen van een hoofddoek maar van een chador aan de orde. Een chador is een sluier waardoor het gezicht bijna geheel bedekt is. Het lijkt me evident dat het dragen van zo een sluier, net als het dragen van een hoofddoek, aangemerkt zal moeten worden als een godsdienstige uiting als de moslim-vrouw dat stelt. In casu gaat het om een door een school voor gezondheidszorg gevraagd oordeel over de (on)toelaatbaarheid van een kledingvoorschrift dat leerlingen verbiedt tijdens de lessen kledingstukken te dragen waardoor hun gezichtsuitdrukking voor anderen niet waarneembaar is. De school – bedoeld zal zijn: het schoolbestuur – overwoog de invoering van een dergelijk voorschrift naar aanleiding van het feit dat een der leerlingen, die de opleiding voor apothekersassistenten volgde, tijdens de lessen een chador droeg. Het dragen van dit kledingstuk werd met het oog op de voortgang van het onderwijsleerproces, grotendeels afhankelijk van het interpersoonlijke contact tussen docent en leerling waarbij ‘face to face’-momenten een belangrijke rol spelen, bezwaarlijk geacht. De Commissie meent dat het voorgestelde voorschrift geen vorm van direct onderscheid met zicht brengt, nu noch in het kledingvoorschrift zelf, noch in de achterliggende motivering direct verwezen wordt naar de chador of anderszins naar een godsdienstige uiting. Wel brengt het voorschrift een vorm van indirect onderscheid met zich, nu daardoor overwegend personen met een bepaalde geloofsovertuiging (moslims) getroffen worden (art. 1 sub c AWGB). Dergelijk onderscheid is in een onderwijssituatie in strijd met art. 7 lid 1 onder c AWGB, als het niet objectief gerechtvaardigd is (art. 2 lid 1 AWGB).

3. De Commissie is van oordeel dat het aangevoerde onderwijskundige motief onvoldoende zwaarwegend is om het indirecte onderscheid objectief te rechtvaardigen. Daartoe voert zij aan dat er door de docenten verschillend gedacht werd over de behoefte aan het kledingvoorschrift; sommigen vonden het lesgeven aan een leerling van wie het gezicht slechts zeer gedeeltelijk te zien is bezwaarlijk, anderen vonden dat niet. Bovendien was niet gebleken dat het onderwijs aan betrokkene in de periode dat zij een chador droeg daardoor bemoeilijkt is. Verder meent de Commissie dat er nog voldoende communicatie mogelijk blijft, nu de ogen duidelijk zichtbaar zijn en ook andere lichaamstaal door de chador niet volledig wordt belemmerd. Ten slotte overweegt de Commissie dat haar zienswijze anders zou kunnen komen te liggen wanneer een veelheid van leerlingen er toe zou overgaan met bijna geheel bedekt gezicht in de les te

verschijnen, waaruit een gezaghebbend didactisch argument zou kunnen voortvloeien om het voorgestelde kledingvoorschrift (alsnog) in te voeren.

4. Dit standpunt gaat mij te ver. Allereerst laat de Commissie te zwaar wegen dat sommige docenten blijkbaar geen overwegende bezwaren tegen de chador hebben. Het oordeel ter zake berust evenwel niet bij individuele docenten, maar bij het schoolbestuur. Belangrijker is dat met deze toetsingswijze te weinig ruimte gelaten wordt voor de eigen keuzen en professionaliteit van onderwijsinstellingen. Weliswaar eist artikel 2 lid 1 AWGB een objectieve rechtvaardiging. Maar deze eis kan toch niet zo ver gaan dat onderwijsinstellingen geen enkele beoordelings- en beleidsvrijheid hebben bij het stellen van hun doelen en maatstaven? In de Memorie van toelichting ter zake (TK 1990-1991, 22014, nr. 3, p. 14) wordt als een der criteria in dit verband genoemd een aan de EG-jurisprudentie ontleende maatstaf, dat ‘de ter bereiking van het doel gekozen middelen dienen te beantwoorden aan een werkelijke behoefte’ (van de organisatie). Of sprake is van een werkelijke behoefte is toch – binnen zekere marges – aan die organisatie zelf om te bepalen? Naar mijn mening is aldus onvoldoende gewicht toegekend aan de pedagogische autonomie waar een onderwijsinstelling aanspraak op kan maken: binnen zekere marges dient zo een instelling met het oog op het onderwijsproces regels te kunnen stellen. Dat het dragen van de chador het onderwijsproces bemoeilijkt is plausibel; gegeven deze pedagogische autonomie is de eis dat de noodzaak van het kledingvoorschrift beargumenteerd moet worden op basis van gezaghebbende didactische argumenten te zwaar. De toegift dat zo een argument mogelijk aan de orde is als een veelheid van leerlingen de chador gaat dragen ontkracht de vooronderstelling in casu dat nog voldoende communicatie mogelijk was tussen de docenten en de betreffende leerlinge: als dat laatste waar is, waarom zou dat dan niet het geval zijn als het meerdere leerlingen betreft? Het gaat hier bovendien niet enkel om de onderwijssituatie. De leerlinge volgt het betreffende onderwijs ongetwijfeld niet alleen uit liefhebberij, maar ook om naderhand als apothekersassistente werkzaam te kunnen zijn. Het is toch niet goed voorstelbaar dat die functie goed vervuld kan worden als zij (nagenoeg) geheel gesluierd aan de toonbank recepten in ontvangst moet nemen en medicijnen moet overhandigen? Het ligt toch voor de hand dat patiënten die hun geneesmiddelen komen ophalen veel liever te doen hebben met een assistente waarvan zij het – belangstellende, vriendelijke – gezicht kunnen zien? Maar ook dit argument acht de Commissie niet voldoende zwaarwegend, nu de werkzaamheden kunnen variëren van veel tot weinig interpersoonlijke contacten en het van de individuele werkgever en omstandigheden zal afhangen welke functie-eisen er worden gesteld. Maar het ligt toch voor de hand dat een apothekersassistente ook aan de balie werkt, en

aldus veel interpersoonlijke contacten zal hebben? Of ziet de Commissie als oplossing dat deze assistente zich heeft te beperken tot het prepareren en inpakken van medicijnen, en angstvallig aan het gezichtveld van de cliënten onttrokken wordt? Maar is dat nu niet echt een discriminerend onderscheid?

5. De Commissie wil deze lijn blijkbaar vasthouden, en consequent doortrekken. Recent heeft zij geoordeeld dat het weigeren van een griffier-stagiaire bij een rechtbank vanwege het feit dat zij een hoofddoek draagt een door art. 5 lid 1 sub a AWGB verboden indirect onderscheid vormt (CGB 22 juni 2001, oordeel 2001-53). De vraag rijst of een dergelijk standpunt wel te verenigen is met het karakter van de seculiere rechtsstaat inclusief het principe van de scheiding van kerk en staat, die mijns inziens noodzakelijke voorwaarden is voor een tolerante, multiculturele samenleving. Het valt in het licht van deze voorwaarden te hopen dat de Commissie niet zover zal willen gaan om te beslissen dat ook de chador voor griffiers, of zelfs voor rechters een aanvaardbaar kledingstuk is. Graag kom ik in RV 2001 op dit Commissie-oordeel terug.

BPV